

ISTARSKI KAŠTELI

Naselja jugoistočne središnje Istre i Labinštine

PRIPREMILI:

Krešimir Regan i Branko Nadilo

Trg je u Svetvinčentu uređen usporedno s obnovom kaštela i župne crkve te gradnjom jednokatnih okolnih zgrada, pa je malo i neugledno seosko naselje pretvoreno u pravi renesansni gradić

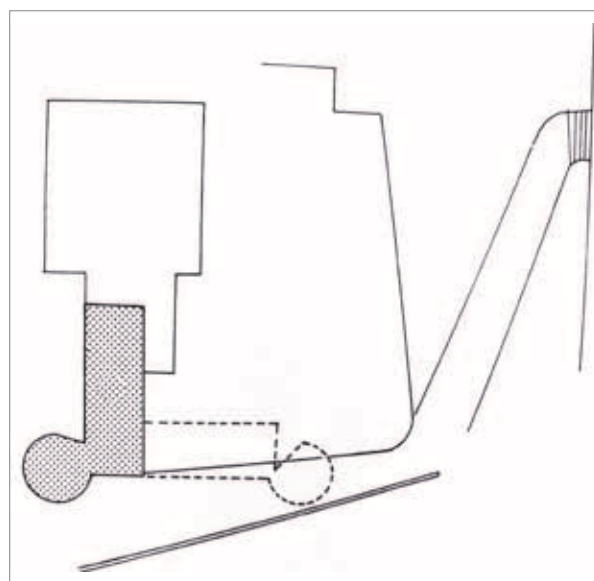
U nastavku prikaza istarskih kaštela predstavljamo gradove i naselja koja su se iz njih razvila u jugoistočnim dijelovima središnje Istre i u Labinštini, na prostoru od graničnoga liburnijskog dijela pa do zamišljene ravne linije koja slovensku granicu spaja s Vodnjanom i Pulom, dakle sa središtem Istarske županije i do negdašnjega obrambenog limesa između Raklja i Bala. Sva se naselja uglavnom nalaze na vrhovima brda ili brežuljaka i na mjestu prapovijesnih gradina smještenih uz negdašnju habsburško-mletačku granicu i duž srednjega i donjeg toka rijeke Raše.

Žminj je preostali dvojniki

Prikaz kaštela započet ćemo **Žminjom** (tal. **Gimino**), naseljem i općinskim središtem te središtem Žminjštine. Naselje je smješteno 15 km južno od Pazina i 23 km sjeveroistočno od Rovinja, na glavici vapnenačkog brda (379 m) između Limske drage i Raške doline. Na raskrižju je cestovnih prometnica prema sjeveru (Pazin), jugu (Svetvinčenat i Pula) te zapadnoj (Kanfanar i Poreč) i istočnoj istarskoj obali (Barban, Labin i Pićan). Šire je područje bilo nastanjeno još u prapovijesti i u rimsko doba, a u ranom ga je srednjem vijeku naselilo slavensko stanovništvo, o čemu svjedoče stara groblja iz 8. st. na lokalitetu Babina brajda i u zaseoku Laginji pokraj crkve Sv. Foške. Postoji još jedno veliko starohrvatsko groblje u blizini Žminja koje je nastalo nakon franačkog osvajanja Istre. Nepoznato je i podrijetlo njegova hrvatskog i romanskog naziva, ali prema ta-

lijanskom imenu Gimino neki zaključuju da potječe od latinske riječi *geminus* ili *geminum* (u značenju dvostruk, odvojen, ali i dvojniki odnosno bliznaci), pa tvrde da je Žminj zapravo bio dvojniki nekoga drugoga obližnjeg naselja, baš poput Dvigrada. I zaista nekoliko kilometara sjeveroistočno od današnjeg Žminja stoji podjednako visoko brdo s ostacima ruševina, nazvano Gradišće kao i istoimeno selo u njegovu podnožju.

Žminj je teško stradao u Uskočkom ratu pa su u devastirano naselje preseljeni senjski uskoci, a tome je pripomogla i to što je bio pošteđen od epidemija malarije

Tloct žminjskog kaštela

Puk u tom dijelu Žminjštine njeguje predaju da je na tom mjestu bio "stari Žminj". Valja dodati da od iste jezične osnove vjerojatno potječe i njemački naziv Schwing.

Žminj se prvi put spominje 1178. kao Zemino u povelji pape Aleksandra III. kojom se porečkom biskupu potvrđuje pravo na posjede. Nešto se poslije naziva Zimino, a od 12. st. u sastavu je Pazinske knežije, ali i dalje pod jurisdikcijom porečkog biskupa. Od 1374. pod vlašću je Habsburgovaca i tada je postao središtem zajednice općina sa županom na čelu. U 15. i 16. st. pripadao je razvijenijim naseljima Pazinske grofovije, razvijao se kao važno trgovište i bio povezan razgranatom mrežom puteva te je doživio pravi demografski procvat. U Žminju i na Žminjštini tada se bogoslužje obavljalo na staroslavenskom jeziku, a glagoljica se, osim u bogoslužju, upotrebljavala u javnom i privatnom životu. U to su doba gradići naselile hrvatske izbjeglice s osmanskih područja, osobito iz modruškoga kraja.

Kako je bio na granici habsburško-mletačkog posjeda, okolica mu je često stradavala u sukobima, a u Uskočkom ratu (1615.-1618.) u nekoliko ga je navrata zaposjela i mletačka vojska. Ratom su devastirano naselje Habsburgovci uspjeli oživjeti preseljavanjem senjskih uskoka. Tome je dodatno pripomogla i činjenica da je Žminj zbog povoljnoga geografskoga položaja, daleko od močvarnih područja, bio pošteđen epidemija malarije koje su tada harale Istrom. Stoga i ne čudi

Žminj na veduti J. W. Valvasora

što se u gradiću u 17. st. razvila živa trgovačko-obrtnička djelatnost.

Na daljnji je razvoj, posebno u prvoj polovini 19. st., blagotvorno utjecao i iznimno povoljan smještaj u unutrašnjosti Istre pa je Žminj za francuske i austrijske uprave postao važnim prometnim središtem. Za francuske je uprave (1809.-1813.) bila obnovljena cesta koja je iz Pule i Rovinja vodila prema Pazinu, a za druge je habsburške uprave (1813.-1918.) izgrađena cesta prema Svetom Petru u Šumi (1847.) koja je poslije produžena prema Tinjanu (1880.). Dodatni je značaj dobio 1884. kada je izgrađena kratka cesta Žminj – Pifari kao veza s istarskom željeznicom. Ulogu je značajnoga trgovačkog središta Žminj zadržao i u drugoj polovini 19. st., a početkom 20. st. otvaranjem *Hrvatske čitaonice* postao je važno kulturno središte.

Žminj je 1918. s cijelom Istrom postao dijelom Kraljevine Italije pa je domaće hrvatsko stanovništvo bilo izloženo postupnoj talijanizaciji koja je dolaskom fašista 1922. poprimila sve nasilnije oblike jer je protjerivano hrvatsko stanovništvo, a preostali su prisilno talijanizirani. Potom su Žminj i Žminjština slijedili sudbinu ostalih dijelova

Pogled na središte Žminja

Istre, ali je gradić krajem II. svjetskog rata teško stradao i u bombardiranjima njemačke vojske.

Srednjovjekovni se Žminj razvio na izdvojenome vapnenačkom brežuljku i na ostacima prapovijesne histarske gradine koju je sa sjeverne strane štitila strma padina, a na drugim dijelovima bedemi u suhozidu. Novodoseljeni su Slaveni i Hrvati pri obnovi naselja zadržali prapovijesnu ovalnu urbanu strukturu, a prometnu okosnicu i danas čini glavna ulica koja blagim padinama od zapada prema istoku presijeca naselje

na dva dijela. Na nju se nadovezuju poprečni prolazi i uličice koji se radijalno uspinju prema središnjem trgu i kaštelu sa župnom crkvom, koji je izvorno bio okružen bedemima i branjen kulama.

Sjedište Čakavskog sabora

Žminjski je kaštel izgrađen u drugoj polovini 15. st. kada su Istri zaprijetile prve provale osmanlijskih akindžija. Iako je danas sačuvana tek sjeveroistočna ugaona okrugla kula skošenog podnožja te manja kvadratna kula na južnom zidu (uključena u zvonik župne crkve), zahvaljujući nedavnim arheološkim istraživanjima i Petronijevu prikazu iz 17. st. znamo da je to bio velik obrambeni kompleks pravokutnog tlocrta s ugaonim kulama i gotičkom crkvom Sv. Mihovila. Takav je oblik kaštel zadržao

do početka 18. st. kada su srušene jugozapadna i sjeverozapadna kula, a građevni je materijal iskorišten u baroknoj obnovi župne crkve, nadograđenoj i proširenoj prema zapadu. Vjeruje se da je jugozapadna kula bila na današnjem trgu pred crkvom, a sjeverozapadna u vrtovima današnjega župnog dvora. Sjeveroistočna je kula srušena u bombardiranju tijekom II. svjetskog rata, a ostaci su otkriveni 2009. u arheološkim istraživanjima.

Župna crkva Sv. Mihovila Arkandela velika je barokna jednobrodna građe-

vina pravokutnog tlocrta sa šest niskih bočnih kapela. Izgrađena je u 17. st. na mjestu starije gotičke crkve od koje je očuvana tek kapela Sv. Trojstva u sjeverozapadnom uglu koju je nepoznati majstor iz alpskih krajeva oslikao 1471. freskama "mekoga" gotičkog stila. Pročelje je crkve dovršeno 1717. prema uzoru na pročelja crkva u Kranjskoj, a ukrašeno kipovima svetaca u nišama. U crkvi je mnoštvo umjetničkih djela, a posebno se ističu oltarne pale Zorzija Venture *Bogorodica s djetetom*, sv. *Mihovilom i svecima* te *Prikazanje u hramu* (početak 17. st.), rezbareno *Poklonstvo pastira* iz 1690., gotičko *Raspeće* (14. st.), zbirka misnog ruha iz 16. i 18. st. te liturgijsko posuđe od 15. do 18. st. u sakristiji.

Nedaleko Žminja je crkva Sv. Foške čiji su najstariji dijelovi iz 6. st. kada je srušena, a potom je izgrađena početkom 9. st. i temeljito obnovljena u romanici

Od ostalih žminjskih građevina vrijedi istaknuti kapelu Sv. Antuna Opata koju je 1381. izgradio majstor Armirigus, a freskama oslikao također anonimni majstor venecijanskoga kruga prema motivima iz *Biblije siromaha* (*Biblia pauperum*). Južno od župne crkve nalazi se javna cisterna s dva grla bunara iz druge polovice 19. st. i renesansna palača iz 16. st., s uzidanim reljefom sv. Ignacija Loyole i pločom s natpisom iz 1658. Valja svakako istaknuti i neke crkve nedaleko od Žminja, posebno već spominjanu 1,5 km udaljenu crkvu Sv. Foške u Laginji čiji najstariji dijelovi potječu iz 6. st. kada je bila srušena, a potom je izgrađena početkom 9. st. i temeljito obnovljena u romanici. Južno od gradića, uz cestu Svetvinčenat – Žminj pokraj Tomišića, nalazi se crkva Majke Božje od Svetomora s odmaknutim zvonikom i lopicom (trijemom) s isklesanim ljudskim likovima koji služe kao kariatide, vjerojatno rad nekoga domaćeg majstora.

Ostaci žminjskog kaštela s župnom crkvom u pozadini

Danas je Žminj sa 795 stanovnika središte općine s 33 naselja i 3470 žitelja (popis iz 2011.) te središte šireg područja Žminjštine koja ima 108 naselja. To je područje tzv. Bezjaka (Bezaka), što je etnonim koji se donedavno odnosio na stanovnike Žminjštine i neka sela južno od Pazina, a identitet im se formirao ponajprije u odnosu na susjedne Vlahe, doseljene u 16. i 17. st. iz Dalmatinske zagore te Bosne i Hercegovine. Te su se razlike danas izgubile, a poklapale su se s negdašnjom granicom austrijskih i mletačkih posjeda u Istri.

Čakavski sabor, kulturna udruga utemeljena 8. lipnja 1969., ima svoje sjedište u Žminju, a u tom se mjestu svake godine početkom lipnja održava *Sabor čakavskog pjesništva* na prostoru zvanom Zad kaštela. Na istom se mjestu svake posljednje subote u kolovozu održava i *Bartulja*, najveća i najposjećenija pučka fešta u Istri. U Žminju i okolici rođeni su ili su živjeli mnogi poznati umjetnici, poput književnika, kul-

turologa i publicista Zvane Črnje (1920.-1991.) te skladatelja i melografa Ivana Matetića Ronjgova (1880.-1960.) koji je bio učitelj, ali i slavnog slikara Antun Motike (1902.-1992.) koji je u Žminju polazio osnovnu školu [1-3].

Primjer planiranog urbanizma

Malo je naselje **Svetvinčenat** (tal. **Sanvincenti**) smješteno sjeverno od Vodnjana, na polovici ceste što spaja Pazin s Pulom, na mjestu gdje sjeverni brdovitiji teren prelazi u ravnicu južne Istre. Za razliku od ostalih istarskih kaštela, koji su u pravilu podignuti na brdima, Svetvinčenat je nastao na zaravni s ri-

Tlocrt kaštela u središtu Svetvinčenta

jetkim plitkim kraškim udubljenjima zvanima vale ili dolci. To je područje Crvene Istre koje je bilo naseljeno u prapovijesti i u rimsko doba i bez vodenih tokova pa je opatija bila podignuta u blizini lokve koja je isušena tek prije nekoliko godina. Inače Svetvinčenat se nalazi na granici triju biskupija – porečke, pulske i pičanske.

Unutrašnjost je negdašnje župne crkve u Svetvinčentu ukrašena zidnim slikama u tri sloja, a najpoznatiji romanički sloj koji je najopsežniji je istarski ikonografski prikaz

Kaštel Grimani u središtu Svetvinčenta

Prvotno se naselje razvilo uz samostan benediktinaca iz Ravenne koji se prvi put spominje 983. u ispravi Otona II. kao posjed porečkog biskupa. Ime je naselja izvedeno od samostanskog zaštitnika i španjolskog mučenika sv. Vincencija ili sv. Vincenta (u nas poznatijeg kao sv. Vinko), stradalog 304. u Dioklecijanovim progonima, zapravo istoimene dvoranske crkve s tri upisane polukružne apside izgrađene početkom 12. st. Crkva je najprije pripadala benediktincima, po njoj se gradić nazivao San Vincentio

Abbazia, a potom Savicente i Savicenti, dok su ga okolna hrvatska sela nazivala i Savičenta, što je uz Sveti Vinčenat i jedan od oblika sadašnjeg naziva. Crkva je inače očuvana na mjesnom groblju gotovo u izvornom obliku s polukružnim portalom, a ima i izdužene polukružne prozore na zidovima i apsidama. Unutrašnjost je u cijelosti ukrašena zidnim slikama u tri sloja, od kojih je najpoznatiji romanički sloj (drugi po redu) koji se proteže po svim zidovima i

najopsežniji je istarski romanički ikonografski prikaz. Izveo ga je majstor Ognobenus Trivisanus iz 13. st. podrijetlom iz Trevisa, a prikazane su biblijske scene (žrtva Abelova, Navještenje, Pohođenje, Raspeće...), kalendar (radovi po mjesecima u godini) i scene iz života svetaca (ponajviše sv. Vincenta) [5].

Iako je ta sakralna građevina sve do 16. st. služila kao župna crkva Porečke biskupije, još se u 13. st. središte naselja premjestilo južnije, uz snažnu srednjovjekovnu utvrdu. Tu je novu crkvu, koja je od početka 16. st. posvećena Blaženoj Djevici Mariji, izgradila pulska velikaška obitelj Castropola koja je Svetvinčenat 1211. dobila kao feud. Nakon njihove propasti Svetvinčentom je zavladao porečki biskup koji ga je 1384. darovao mletačkim plemićima Leonardu i Giacomu Morosiniju, djeci Andree Morosinija i Nicolette Castropola. Usporedno s Morosinijima kao suvlasnici feuda javljaju se obitelj Krotendorf i pulski biskup. Pod upravom Morosinija započela je preobrazba iz seoskog u gradsko naselje koje je poprimilo oblik urbanoga pravilno organiziranoga renesansnog naselja. Obnovu je ponajprije osmislio Pietro Morosini, koji je poslije bio i mletački dužd, a u planskoj su gradnji surađivali najpoznatiji venecijanski arhitekti. Stoga mnogi Svetvinčenat smatraju najljepšim primjerom planiranog

Freske u sadašnjoj crkvi na mjesnom groblju u Svetvinčentu

urbanizma u Hrvatskoj. S obzirom na pogranični položaj, Morosiniji su najprije 1485. obnovili kaštel u renesansu utvrđenu rezidenciju koja se gotovo u cijelosti očuvala do naših dana, posebno zahvaljujući sanaciji (1907.) i temeljitoj obnovi (1933.).

To je velik obrambeni kompleks gotovo pravokutnog tlocrta s izrazitim skošenim donjim dijelovima bedema i kula. U sjeverozapadnom je uglu kaštela veća kula, a u sjeveroistočnom manja i okrugla. Jugoistočni je ugao kaštela osiguran visokom kulom kvadratnog tlocrta, dok se u jugozapadnom dijelu nalazi visoka trokatna i dvokrakna palača, interpolirana u kaštel 1586. nakon što je utvrda stradala u požaru. Glavni se ulaz u utvrdu nalazi na južnom bedemu, tik uz palaču, a manji je ulaz smješten uz sjeverozapadnu kulu. Iz njega se ulazilo u svojevrsni perivoj koji je, sudeći prema Petronijevom prikazu iz 1689., također bio omeđen bedemima i dvije polukružne kule na sjeverozapadnu i sjeveroistoku.

Kombinacijom obrambenih zidova i začeljnih strana nizova kuća naselje je bilo čvrsto zatvoreno, a u njega se ulazilo kroz južna i sjeverna vrata međusobno povezana glavnom ulicom koja vodi na glavni gradski trg (Placu). U 16. st. kaštel je prešao u posjed obitelji Grimani di Luca koji su prekinuli velike urbanističke zahvate na naselju i usredotočili se na njegovu obranu. Obitelj je kaštel, koji se i danas naziva Grimani, u 19. st. prepustila biskupima koji su ga potom ustupili općini.

S uređenjem Place, odnosno trga trapeznog tlocrta s cisternom u središtu, krenulo se usporedno s obnovom kaštela. Sjevernom stranom Place prevladava pregrađeni srednjovjekovni kaštel, a na istočnoj je strani župna crkva Marijina Navještenja. Ostale su strane zatvorene jednokatnim javnim i stambenim zgradama čijom je izgradnjom završena preobrazba Svetvinčenta iz malog i neuglednoga seoskog naselja u pravi renesansni gradić, uređen prema onodobnim najsuvremenijim urbanističkim shvaćanjima. Na jugozapadnom je uglu trga podignuta barokna loža s arkadama.

Trg u Svetvinčentu s crkvom Navještenja Blažene Djevice Marije

Uz kaštel, cijelim trgom dominira župna crkva Navještenja Blaženoj Djevici Mariji, najljepši i najraskošniji renesansni spomenik u Svetvinčentu. Jednobrodna je to građevina izduženoga pravokutnog tlocrta s polukružnim svetištem i naglašenim trolisnim pročeljem. Pokrivena je dvostrešnim krovom, a unutrašnjost je lađe natkrivena ravnim stropom koji je izvorno bio drven i kasetiran. Na sjevernoj je strani crkve zvonik koji se nalazi na spoju apside i lađe, a sakristija je izgrađena južno od apside i povezana s prostorijama dozidanima uz južnu stranu crkve. Unutrašnjost je ukrašena s po dva renesansna i barokna oltara. Od ostalog se inventara ističu drvena rezbarena vrata u sakristiji iz 16. st. i oltarna pala *Sacra conversazione* koju je u duhu manirizma izradio venecijanski slikar Jacopo Palma Mlađi.

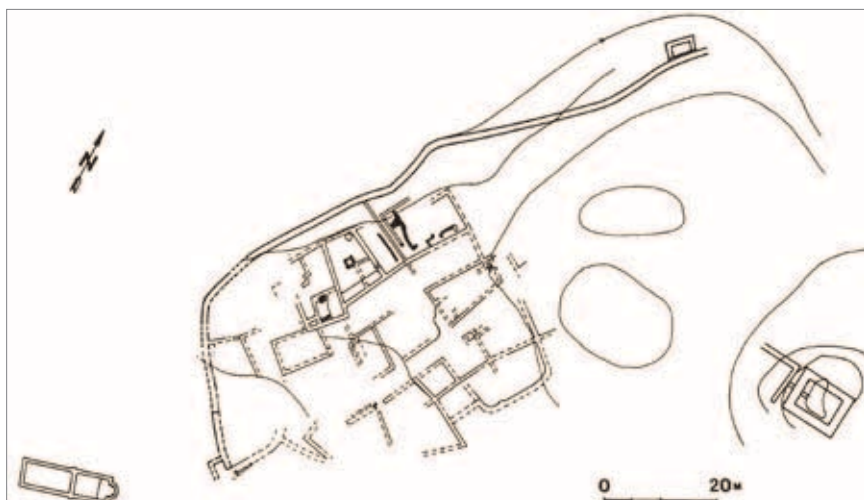
Na rubovima naselja nalazi se još nekoliko crkvića. Gotička crkvića Sv. Antuna Opata jednostavna je pravokutna gotička građevina iz 15. st. s upisanom apsidom i šiljato-bačvastim svodom te prigrađenom lopicom iz 18. st. Crkvića Sv. Roka je kasnorenesansna građevina iz 1622. s preslicom iznad pročelja kojoj je trijem srušen. Gotička crkvića Sv. Katarine manja je pravokutna građevina iz 14. st., a ukrašena je freskama iz 15. st. te lopicom prigrađenom 1704. Smatraju je pravim primjerom tzv. pučke romanike [4-7].

Svetvinčenat je danas središte istoimene općine s 22 naselja i 2183 stanovnika, od čega u općinskom sjedištu 218. Godinama se za Dan općine, na tzv. lipanjsku Ivanju (22. lipnja) održava izbor najljepše koze (životinje koja je istarski simbol), a održavaju se i brojni festivali. Ipak najpoznatija je početkom rujna smotra istarskog suvenira ("Mrkat istrijskoga dela") gdje se posjetiteljima demonstriraju vještine starih zanata. Među najpoznatije stanovnike podrijetlom iz Svetvinčenta svrstava se sluga Božji Miroslav Bulešić (1920.-1947.), katolički svećenik koji je mučenički stradao u komunističkim progonima i za kojega se uskoro očekuje proglašenje blaženim.

Napušteno naselje

Negdašnje utvrđeno naselje **Stari Gočan** nalazi se na istaknutom brežuljku u južnoj Istri između Barbana i Svetvinčenta od kojega je udaljeno 5 km. Ime vjerojatno potječe od posjeda Caltianum neke bogate rimske obitelji (poslije se naziva Galzana, Golzana, Golčan i Gočan). Ostaci su naselja pronađeni na uzvisini (374 m) u prapovijesnoj eliptičnoj gradini s obrambenim zidom od velikih kamenih blokova.

Naselje je istraživano u više navrata u proteklih šezdesetak godina, a iako mu

Tlocrt utvrđenoga Starog Gočana

naseljenost u rimsko doba nije sasvim potvrđena, u ranome srednjem vijeku bio je to utvrđeni kaštel sa zidinama i kulama te posebnom četvrtastom kulom u sredini naselja. U gradu su blokovi malih kuća prilagođeni nepravilnom rasporedu uličica. Ispod zidina su svojedobno istražene dvije sakralne građevine, jednobrodna predromanička crkvića s izduženim brodom, plitkom polukružnom apsidom i dubokim svetištem (s ulomkom ukrašene grede) te romanička kapela s izbočenom polukružnom apsidom. Uočljivi su i tragovi napuštene cisterne. Brojnost pronađenih predmeta svjedoči o višestoljetnom životu, a ranosrednjovjekovna keramika potvrđuje postojanje Slavena u južnoj Istri i prije 11. st. Tada je prema starim dokumentima tu bilo i središte gočanske županije. Naselje je napušteno između 12. i 14. st., vjerojatno u rušilačkim pohodima Sergia Castropole iz Pule prema Barbanštini i Svetvinčentu ili u ranim srednjovjekovnim kužnim epidemijama. Prema nalazima se zaključuje da su se stanovnici bavili poljoprivredom, stočarstvom, lovom i ribolovom.

Napušteno naselje Stari Gočan nekad je s Dvigradom, Balama i Barbanom štitilo cijelo istarsko područje od prodora Slavena i Langobarda

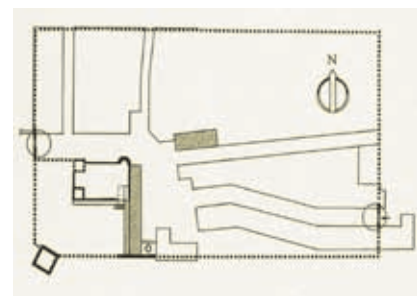
Tragovi ruševina Starog Gočana

Južno pokraj puta koji vodi prema Barbanu, na povišenoj uzvisini Rogatica ili Čikovec, u napuštenom kamenolomu, pronađeni su ostaci grobljanske starokršćanske bazilike, a spaljeno kamenje upućuje na nasilno rušenje. Groblje je, kako se čini, bilo u uporabi i nakon rušenja crkve, ali sada je na mjestu negdašnjeg groblja i bazilike mnoštvo zahrđalih strojeva. Inače je utvrđeno naselje Starog Gočana nekad s Dvigradom (kojemu odgovara tlocrtom i veličinom), Balama i Barbanom štitilo cijelo područje od prodora Slavena i Langobarda. Sada je sve potpuno zaraslo u raslinje i treba mnogo maštovitosti da bi se među obraslim kamenjem uočili tragovi naselja ili crkava [8-9].

Važna točka mletačke obrane

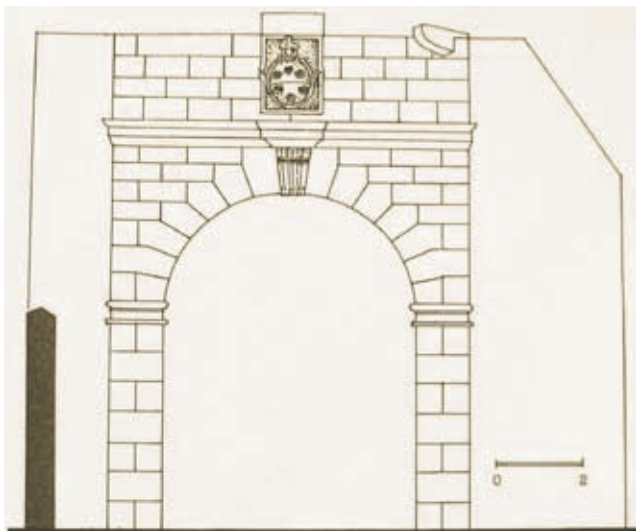
Na pola puta između Žminja i Labina, Labinštine na istoku i Žminjštine na zapadu, smjestila se Barbanština, kraj položen s desne strane donjeg dijela doline rijeke Raše. Područje je nazvano

prema **Barbanu** (tal. **Barbano**), malenome utvrđenom gradiću (218 stanovnika) i sjedištu istoimene općine (2715 stanovnika). Naselje je podignuto na strmim obroncima brežuljka iznad Raškog zaljeva, 28 km sjeveroistočno od Pule. Prema Ivetcu, brežuljak na kojem je nastao Barban bio je naseljen u prapovijesti, na što upućuje i toponim Gradišće za područje barbanskog brijega istočno od gradskih bedema i njegovih Malih vrata. Nije poznat korijen naziva gradića iako slično ime (Barbana) nosi otočić pokraj Grada u Julijskog krajini koji je čuveno Marijansko svetište. Kako su na sadašnjoj barbanskoj uzvisini Rimljani

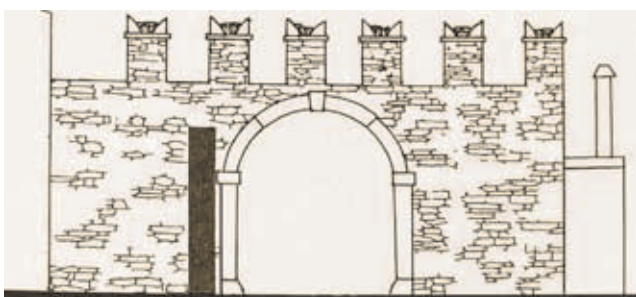

Tlocrt srednjovjekovnog Barbana

imali utvrđenu izvidnicu, pretpostavlja se da su tom lokalitetu dali prvotni naziv o obliku Barbianum ili Barbanum. Možda se čak i nazivao Praedium Barba jer se prema zapadu prostiru plodna polja zemlje crvenice koja su možda bila dodjeljivana rimskim veteranima [10]. Barban se u dokumentima prvi put spominje 740., a 1199. njegov je kaštelan Pribislav morao nakon neuspjele pobune priznati vlast podestata iz Pule, zapravo vrhovnu vlast akvilejskog patrijarha koji je to područje s brojnim drugim istarskim posjedima u 13. st. prepustio Goričkim grofovima. Njihovim je političkim jačanjem slabila vazalska podložnost prema patrijarhima u Akvileji zbog čega su se često u 14. st. međusobno sporili. U njihove su se međusobne okršaje često znali umiješati i Mletačka Republika i Habsburgovci. U jednom je takvom sukobu 1328. Barban i razoren, ali je ubrzo obnovljen. U vlasti je Goričkih grofova bio do 1374. kada je prema ugovoru o nasljeđivanju došao u ruke Habsburgovaca. U ratu Maksimi-

Crtež Velih vrata u Barbanu

Crtež Malih vrata u Barbanu

lijana Habsburškog i Venecije, Barban se 1516. preko svojih gastalda Santa Viškovića i Marina Vinodolca stavio pod zaštitu Mletačke Republike koja ga je 1536. na dražbi prodala plemićkoj obitelji Loredan. Kako je u to vrijeme barbansko naselje bilo gotovo nenaseljeno, Loredani su okolnom stanovništvu naredili da se odmah trebaju preseliti u barbanski kaštel.

S obzirom na to da je Barban bio važna vojna točka u obrani mletačke granice prema habsburškoj Pazinskoj knežiji, teško je stradao u uskočkim provalama 1610. i 1612. za Uskočkog rata, ali i u epidemiji kuge koja je potom uslijedila. Nakon potpune devastacije Barban je ipak bio obnovljen pa je potkraj mletačke vladavine izložen talijanizaciji koja je pokušala poništiti jaku glagoljašku tradiciju i svako svjedočanstvo o izrazito hrvatskome etničkom obilježju gradića. Plemićka je obitelj Loredan držala Barban sve do 1805., kada je nekadašnja mletač-

ka Istra došla pod francusku vlast i Barbanština postala dijelom Napoleone Kraljevine Italije. Uoči ulaska francuskih postrojbi Loredanovi su napustili svoje stoljetno sjedište te vlast u naselju predali županu Ivi Pavličiću i podžupanu Mati Mirkoviću koji su svečano dočekali Francuze i oslobođenje od feudalnih obveza. No Barbanci su kratko uživali u toj slobodi jer već je 1813. nakon Napoleonova sloma vlast u Barbanu preuzela Habsburška Monarhija koja je gradić vratila obitelji Loredan o oni su njime upravljali sve do 1869. i ukidanja feudalnih prava. Od

1918. do 1943. Barban je u sastavu Italije i fašisti provode nasilnu talijanizaciju. Nakon kapitulacije Italije gradić su okupirale njemačke trupe koje su ga držale sve do oslobođenja 1945. kada je s preostalim dijelovima

Istre pripojen Hrvatskoj u sastavu Jugoslavije.

Mnoga su istarskih naselja organizacijom prostora sačuvala prapovijesne početke, a četverokutni tlocrt srednjovjekovnog Barbana svjedoči da je odjednom podignut

Za razliku od većine drugih istarskih naselja, koji su kružno-radijalnom urbanom organizacijom sačuvali sjećanje na prapovijesne početke, gotovo pravilan četverokutni tlocrt srednjovjekovnog Barbana svjedoči da je naselje odjednom podignuto. Pretpostavlja se da su bedemi planski izgrađeni u 14. st. nakon što je Barban bio 1328. zauzet i spaljen.

Okosnicu čini glavna ulica koja se proteže od Velih vrata na zapadu do Malih vrata na istoku, te nekoliko manjih usporednih ili okomitih ulica. Gradska su vrata izgrađena na mjestu srednjovjekovnih, pa Vela vrata potječu iz 1718. i ukrašena su krupnim bunjastim kamenjem i grbom obitelji Loredan, a Mala vrata iz 1720. godine. U preuređenju su sačuvana srednjovjekovna obrambena kruništa s gibelinskim zupcima. U jugozapadnom su uglu naselja ostaci snažnog kaštela, većim dijelom iz-

Središte Barbana

građenog u 17. i 18. st. uz župnu crkvu Sv. Nikole i palaču Loredan. Bila je to snažna utvrda pravokutna tlocrta koju je sa sjeverne strane okruživala glavna ulica, a s istočne strane glavni trg odnosno Placa. Danas je od kaštela najbolje očuvana snažna kvadratna branič-kula u jugozapadnom uglu, a obrambena je građevina bila dodatno osigurana i manjom kvadratnom kulom podignutom usred sjevernog bedema i polukružnom kulom u sjeveroistočnome uglu. Sve su te kule zajedno s bedemom 1700. uključene u sjeverno bočno pročelje današnje župne crkve Sv. Nikole.

Freske i glagoljaški grafiti

U kaštelu je bila palača koju je uz istočni bedem 1606. izgradio barbarski kapetan Antun Capello, a na nju je potom 1708. s istočne strane dograđena današnja palača Loredan kao dugačka i uska dvo-katna građevina čije je vanjsko pročelje ukrašeno lijepim polukružnim portalom iznad koje je balkon s krovnom željeznom ogradom. Ispred palače i crkvenog fontika (skladišta žita) zdenac je iz 1567., a na sjeveroistočnom je uglu Place gradska loža, izgrađena 1555., koja je sadašnji oblik dobila 1842. godine. Tada je umjesto prijašnjih kamenih stupova izgrađen trijem, a gornji je kat, koji je prije bio općinski fontik, pretvoren u osnovnu

Župna crkva Sv. Nikole Barbanu

školu i stan učitelja. Uz ložu je stajao trokatni gradski toranj sa satom i tri preslice sa zvonima, a stradao je u požaru 1944. i potom obnovljen.

Cijelim naseljem dominira barokna župna crkva Sv. Nikole, velika jednobrodna građevina izgrađena 1708. na mjestu starije gotičke crkve, od koje je sačuvana tek gotička kamena kustodija iz 15. st. Sačuvan je i 25 m visok zvonik koji je nakon udara groma 1585. temeljito pregrađen pa je tada dobio današnji osmerokutni tambur na vrhu pokriven blago položenim piramidalnim krovom. U crkvi ima pet baroknih mramornih oltara, na kojima su slike majstora venecijanskih radionica iz 16. i 18. st. te barokna drvena plastika iz 18. st. Pred Velim vratima je bratovštinska gotička crkva Sv. Antuna Opata s freskama iz 15. st. i brojnim glagoljaškim grafitima. Svakako je najpoznatiji: "Ako srce ne moli, zalud jezik flafoli (ponavlja molitve)" koji je i potpisan: "To pisa Ivan, Žilin sin, kada biše sit smokav suhah". Pred negdašnjim je sjevernim bedemom crkva Sv. Jakova iz 15. st. s prikazom legende o sv. Jakovu, jedinim takvim očuvanim ciklusom u Hrvatskoj.

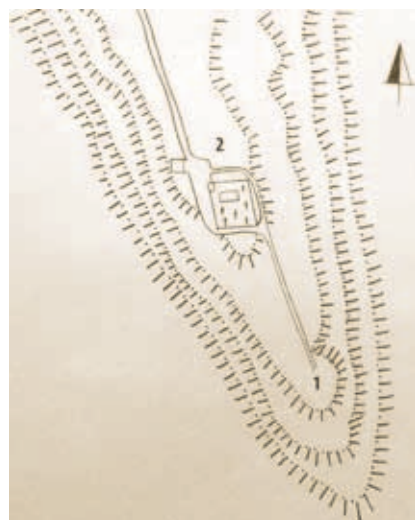
Barbanac Pietro Stancovich bio je svećenik brojnih interesa, ali je bilježio i narodne običaje te bio i izumitelj pa su ga zvali "istarski Plutarh"

Svakako je jedan od najpoznatijih Barbanaca Pietro Stancovich (1771.-1852.), svećenik i pravi polihistor. Batio se arheologijom, jezikoslovljem, zoologijom, botanikom, glazbom i arhitekturom, ali i bilježio narodne običaje te bio i izumitelj. Dva su mu izuma za preradu maslina priskrbila i međunarodni ugled. Bio je strastveni zaljubljenik u knjigu, a njegova se velika knjižnica s više od 4000 svezaka čuva u Zavičajnom muzeju u Rovinju, dok se dio objavljenih knjiga i neobjavljenih rukopisa čuva i u Sveučilišnoj knjižnici u Puli. Objavio je 23 knjige na talijanskom s gotovo 3000 stranica, a najpoznatije mu je djelo na hrvatskom jeziku *Kratak Nauk Karsti-*

anski. Najveći mu je uspjeh priskrbila *Biografia degli uomini distinti dell'Istria (Biografije poznatih Istrana)* koja je doživjela tri izdanja i u kojoj su prikupljene biografije i druge podaci o zbivanjima u daljoj i bližoj istarskoj prošlosti, što mu je priskrbilo epitet "istarskog Plutarha". Posljednjih se godina Barban razvija u značajno turističko odredište u kojemu se od 1976. u drugoj polovini kolovoza održava viteška "trka na prstenac", koja se prvi put spominje 1696. Igra je slična znatno poznatijoj Sinjskoj alci i konjanik s konja u trku gađa u prstenac na konopcu. Čini se da se ta igra nekad igrala i u drugim istarskim mjestima, primjerice u obližnjem Svetvinčentu [7, 10, 11].

Obnovljena župa i župna crkva

Među kaštelima jugoistočnog dijela središnje Istre i Labinštine valja spomenuti i **Svetog Ivanca nad Rašom** (tal. **S. Giovanni d'Arsa**), poznatijeg i kao Sutivanac, u povijesnim izvorima spominjan i kao Santivanac, Svetivanac i Sveticdanaz, a u Lupoglavskom urbaru i kao Sanct Johanes Perg. To je danas obnovljena župa Bezgrešnog Začeca Blažene Djevice Marije (i Sv. Ivana Krstitelja) u sastavu Pičanskog dekana-ta koji obuhvaća više zaselaka (sa 345 stanovnika) na desnoj obali Raše u općini Barban: Bašiči, Cvitići, Dolica, Gorica, Grgeči, Medančiči, Rapanje, Risi i Varož.

Tlocrt Sutivanca (1 – položaj kaštela, 2 – položaj naselja)

Obnovljena župna crkva Bezgrešnog začeća Blažene Djevice Marije u Sutivanu

Na tom se području prepoznaju ostaci najmanje triju prapovijesnih gradina, od kojih je jedna u srednjem vijeku pregrađena u kaštel. Riječ je o nestalom kaštelu čiji se skromni tragovi prepoznaju na lokalitetu Gradina, na valovitom krškom terenu, na izbočenom obronku od 250 m iznad rijeke Raše. Ispred ostataka utvrde bilo je podgrađe od kojega je najbolje očuvana tek romanička grobljanska crkva Sv. Ivana Krstitelja. Crkva se u dokumentima prvi put spominje 1012. kao posjed akvilejskih patrijarha. U 14. st. područje Sutivanca bilo u sklopu gospoštije Lupoglav, s kojom je stoljećima dijelilo sudbinu. Kao zaseban se posjed Sveti Ivan nad Rašom prvi put spominje 1525. kad su Herbersteini ustupili Lupoglav austrijskom nadvojvodi Ferdinandu koji je 1529. darovao

taj mali posjed Petru Kružiću, novom gospodaru Lupoglava.

Hrvatsko stanovništvo Sutivanca stoljećima je bilo podvrgnuto njemačkim feudalcima i živjelo je u velikom siromaštvu. Lupoglavskoj su gospodi morali davati desetinu uroda i stoke. Za Božić, Mesopust i Vazam (Uskrs) bili su prisiljeni davati i određen broj kokoši i jaja. Zabilježeno je da su 1573. kriomice sjekli drva u nedalekoj šumi Vetva i da su bili zbog štete osuđeni platiti 500 forinti. Ipak zbog njihova velikog siromaštva taj je iznos znatno smanjen [11, 12].

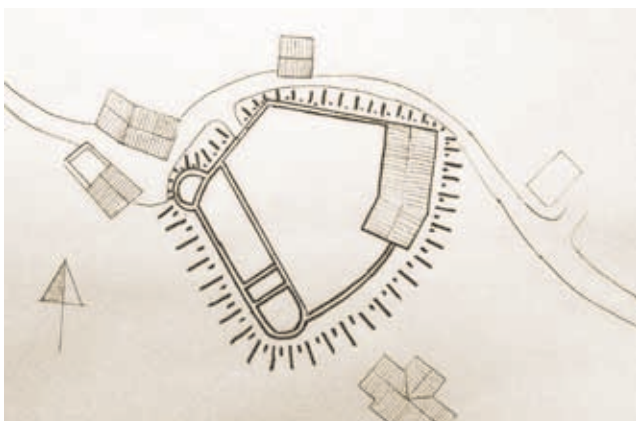
Lekcionar crkvenih pjesama

Nedaleko od Svetog Ivanca prema sjeveru na vrhu brežuljka ostaci su raštrkanog naselja Šumber (tal.

Šumber) koje se prije nazivalo i Šumberg, Gorenji Kraj i Šumbreg, a nalazi se 5 km sjeverozapadno od Nedeščine i 10 km od Labina, na istočnoj strani raškoga kanjona u općini Sv. Nedelja. Na mjestu negdašnje prapovijesne gradine u zaseoku Stari Grad u srednjem je vijeku izgrađen kaštel koji je 1260. prešao u posjed austrijske plemićke obitelji Schönberg po kojoj je Šumber i dobio ime. Od 1367. u sastavu je Pazinske knežije, a krajem 14. st., nakon izumiranja obitelji Schönberg, bio je priključen gospoštiji Kožljak. Valja ipak istaknuti da se lokalitet prvi put u dokumentima spominje 872. kada su na tom području zabilježene prve hrvatske obitelji, a da je 950. čak i bizantski car Konstantin VII. Porfirogenet potvrdio nazočnost Slavena u tim selima. Nakon što je Labin 1420. prešao pod mletačku vlast, Šumber je postao graničnom utverdjom između austrijskoga i mletačkog dijela Istre. Zbog toga je bio pregrađen u renesansni kaštel dogradnjom ugaonih okruglih polukula, da bi nakon okončanja Uskočkog rata i gubitka obrambene funkcije bio pregrađen u udobnu rezidenciju.

Šumber je bio pogranična utvrda pa je bio pregrađen u renesansni kaštel da bi gubitkom obrambene funkcije bio pretvoren u udobnu rezidenciju

Kaštel u Šumberu manja je utvrda poligonalnog tlocrta branjen s dvije okrugle

Tlocrt kaštela u Šumberu

Šumber na Valvasorovu crtežu

Jugozapadni ugao kaštela u Šumberu (snimio: N. Milčić)

polukule u jugoistočnom i jugozapadnom dijelu, pokraj kojih je na zapadnom zidu glavni ulaz u utvrdu. S unutrašnje su strane južnog bedema ostaci dugačke i uske jednokatne palače, a još je jedna manja građevina smještena u sjeveroistočnom uglu kaštela. Iako je kaštel većim dijelom sačuvan, barem sudeći prema Valvasorovoj veduti iz 1680., kule su i stambena krila bili znatno viši nego što su to danas.

Sa zapadne se strane kaštela duž manjega izduljenog hrpta razvilo predgrađe i tu se na krajnjem zapadnom rubu nalazi župna crkva Sv. Ivana i Pavla iz 16. st., znatno pregrađena u 17. i 18. st. Manja je to jednobrodna građevina izduženog pročelja s dvostrukom preslicom iznad ulaza, na koju se sa zapadne i istočne strane naslanjaju dvije manje kapele i sakristija. Na groblju se nalazi i crkva Sv. Kvirina iz 16. st.

Ipak najvažnija je šumberačka crkva Blažene Djevice Marije od Drena, podignuta u središtu toga raštrkanog naselja, a uz nju je vezan najveći lokalni blagdan Gospe Snježne, tzv. Petangošt (5. kolovoza jer je "angošt" naziv za kolovoz – august). U crkvi je očuvana jedna od najstarijih i najvrjednijih knjiga Labinštine, lektionar crkvenih pjesama s početka 18. st., u narodu poznatiji kao *Ščavet*. Uz tu su crkvu vezane dvije legende. Prema prvoj legendi nekoj se pastirici 1430. ukazala Majka Božja i to među granama

drena. Prema drugoj legendi, stanovnici susjednog Pična ukrali su kip svete iz crkve te ga pokušali prenijeti u svoj grad. No kada je volovska zaprega sa skrivenom slikom došla do mosta na Raši, volovi se nisu željeli pomaknutu s mjesta tako da je Pičancima jedino preostalo vratiti sliku [12].

Grad bogate povijesti i starog imena

Posljednji u nizu kaštela jugoistočnog dijela Istre povijesni je gradić **Labin** (tal. **Albona**) koji se nalazi na istaknutome vapnenačkom brežuljku iznad Podlabina (novog dijela grada), uz obalnu cestu Pula – Rijeka, nedaleko od mora gdje se nalazi luka i naselje Rabac. Poput većine istarskih kaštela i Labin je izgrađen na mjestu prapovijesne gradine iz 2. tisućljeća pr. Kr., čak mu i ime potječe iz tog razdoblja. Naime sufiks "ona" kod Ilira označava naseljeno mjesto, a "Alb" ili "Alv" (Labin se najprije nazivao Alvo-na) najvjerojatnije je označavao brijeg ili uzvisinu. U 1. tisućljeću pr. Kr. njime su

gospodarili Liburni i tada se grad razvio u važno trgovačko i obrtničko središte, što je zadržao i nakon pada Liburnije pod rimsku vlast 129. pr. Kr. Za rimske je vladavine kao lijep i bogat grad u blizini dubokoga i zaštićenog zaljeva postao municipij Albonesium, dok se na reljefu iz 3. st. spominje kao "res publica Albonesium". Hrvatsko se ime, baš kao i talijansko, jezičnim promjenama razvilo iz rimskog naziva.

Nakon propasti Zapadnoga Rimskoga Carstva, Labinom su naizmjenice vladali Germani, Ostrogoti, Bizant i Langobardi, a od 788. Franci, za čije je vladavine grad u sastavu Hrvatske Kneževine, a potom i Kraljevstva. Labinski su predstavnici su-

Tlocrtnog povijesnog središta Labina

djelovali na Rižanskom saboru (804.), a kao pogranični hrvatski grad spominje ga i Porfirogenet polovinom 10. st. U sastavu je Hrvatske bio do 1063. kada ga je osvojio istarski markgrof Ulrik I. Pod vlašću je njegovih potomaka do 1208., a potom je do 1420. u posjedu akvilejskog patrijarha. Zahvaljujući zaštiti moćnih gospodara, razvoju obrtništva i trgovine te godišnjem sajmu, u 13. i 14. st. Labin se razvio u tipičnu istarsku srednjovjekovnu urbanu komunu kojoj je 1341. patrijarh Bertrand potvrdio gradski statut. Tu saznajemo da je gradom upravljao gastald koji je imao sudbenu i poreznu vlast, te župan s dva suca i Malim vijećem. Unatoč priznatim gradskim privilegijama, Labinjani su se često bunili protiv patrijarhove vlasti (1326. i 1385.), a također su se branili od nasrtaja susjednih

Goričkih grofova koji su ga pokušavali pripojiti svom posjedu (1295., 1352. i 1356.). Našavši se između mletačkoga i habsburškog posjeda, Labin se 1420. dobrovoljno predao Veneciji koja mu je zauzvrat ostavila samoupravu. Tako je sve do propasti Mletačke Republike 1797. Labinom upravljao podestat s dva suca i gradskim vijećem.

Labin se razvio u tipičnu istarsku komunu s priznatim gradskim privilegijama, a 1420. dobrovoljno se predao Veneciji koja mu je zauzvrat ostavila samoupravu

Strah od Osmanlija i status najvažnije utvrde na granici Mletačke Republike i habsburške Pazinske grofovije presudno su utjecali na razvoj grada u cijelome novom vijeku. U 16. st. podignute su nove gradske utvrde, a u grad se doseljavaju morlačke obitelji. Pretvorba prosperitetnog grada u isturenu utvrdu potpuno je promijenila socijalnu strukturu pa su vojnici smijenili obrtnike i trgovce. Tu je obrambenu ulogu Labin uspješno odrađio tijekom Uskočkoga rata, ali je pritom potpuno opustošena njegova okolica.

Zahvaljujući začecima rudarstva, slijedio je nakon godina stagnacije postupni gospodarski oporavak pa se grad u 18. st. počinje širiti i izvan zidina. Prije toga je 1622. pred gradskim vratima podignuta barokna gradska loža koja je služila za suđenje, a pred njom i trg s javnim zgradama i trgovinama. Iz tog doba potječu i prve vijesti o organiziranom kopanju ugljena, da bi se početkom 18. st. rudarska proizvodnja ustalila i povećala.

Nakon pada Mletačke Republike (1797.) Labin je bio pod austrijskom upravom, a od 1805. do 1813. u sastavu francuskih Ilirskih pokrajina. Nakon ponovnoga pripajanja Habsburškoj Monarhiji bio je znatno osuvremenjen, posebno zahvaljujući otvaranju velikog rudnika ugljena. Pritom se u podnožju staroga dijela grada razvilo novo naselje Podlabin. Grad je dijelio sudbinu Istre pa je između dva svjetska rata bio u sklopu Italije. Za fašističke je uprave nastavljen gospodarski napredak grada temeljen na rudarstvu, no njegovi su stanovnici bili izloženi nasilnoj talijanizaciji što je nakon samo tri godine talijanske uprave dovelo 1921. do pobune rudara koji su pod svoj nadzor stavili cijeli grad i okolicu te proglasili Labinsku republiku. Iako je nakon četrdeset dana ugušena na-

silnom vojničkom intervencijom, ta se pobuna smatra prvom uopće fašističkom pobunom u svijetu. Nakon 1943. i kapitulacije Italije Labin je bio je pod njemačkom okupacijom, da bi nakon II. svjetskog rata ušao u sastav ondašnje Jugoslavije i Hrvatske.

Zbog velikih je podzemnih ugljenokopa ispod Labina u drugoj polovici 20. st. došlo do slijeganja tla što je dovelo do teških oštećenja gradske jezgre kojoj je prijetilo potpuno urušavanje. Štoviše mnoge su zgrade iz stare gradske jezgre potpuno iseljene. Nakon što je slijeganje tla zaustavljeno zatvaranjem rudnika 1972. započela je restauracija i revitalizacija grada koji je danas jedno od cijenjenih i vodećih turističkih odredišta.

Labin je tipičan istarski srednjovjekovni gradić nepravilnoga elipsoidnog tlocrta, isprva opasan srednjovjekovnim zidinama iz 14. st. (četvrt Gorica), a zatim u 16. st. novim renesansnim zidinama (četvrt Dolica). S vremenom su oba obrambena pojasa zamijenjena nizovima perifernih dvokatnih kuća te renesansnim i baroknim patricijskim palačama čiji su vanjski zidovi preuzeli ulogu zidova i kružno zatvaraju zbijeno gradsko tkivo. Ipak sačuvan je raspored u tlocrtu gradskih insula i rasteru unutrašnjih komunika-

Detalj Labina na crtežu s početka 20. st.

Središnji dio Labina

Gradska loža s kulom u Labinu

cija te u prepletu uličica koje se šire u slijepa dvorišta ili pretvaraju u stubišta. Sve zajedno povezuju javne i privatne prostore i sadržaje pa je cijelo naselje zapravo jedinstven i nedjeljiv funkcionalni organizam odijeljen nizom uličica i stubišta koje se poput paukove mreže radijalno i kružno usmjeravaju prema najvišem dijelu srednjovjekovnog kaštela kojim dominiraju župna crkva Porođenja Blažene Djevice Marije i ostaci crkve Sv. Justa sa susjednim zvonikom.

Vrijedna baština poznati sugrađani

Od negdašnjih gradskih fortifikacija sačuvala su se utvrde Fortica (17. st.) i Torijon. U grad se ulazilo kroz nekoliko ulaza, a glavna su se gradska vrata Sv. Flora (Porta Sanfior) iz 1587. sačuvala na zapadnoj strani nedaleko od okrugle mletačke rondele (16. ili 17. st.). Na južnoj su se strani nalazila Uskočka vrata koja su dobila ime 1599. u spomen na neuspjelu uskočku opsadu.

Labin obiluje starim građevinama. Iako su najstariji ostaci crkve Sv. Justa iz 9. st. i župne crkve iz 11. st., današnjim gradom dominira župna crkva Rođenja Blažene Djevice Marije. To je velika trobrodna građevina pravokutnog tlocrta s istaknutim kvadratnim svetištem

na kraju glavnog broda koje nose kameni stupovi, a od bočnih je lađa odijeljen lukovima. Sve su tri lađe pokrivene ravnim stropom s bogato ukrašenim štukaturama, a na glavnom je pročelju iznad ulaznih vrata velika prozorska ruža. Crkva je izgrađena 1336. na temeljima starije crkve, a obnavljana u nekoliko navrata. Današnji je oblik poprimila u 16. i 17. st. kada je pregrađena i proširena u baroknom stilu.

Između župne crkve i palače Battiala-Lazzarini je manja kapela iz 18. st. posvećena sv. Stjepanu čije se pročelje svrstava među najljepša i najraskošnija istarska barokna crkvena pročelja. Na najvišoj je točki grada crkveni zvonik izgrađen 1623. kao visoki kvadratni toranj s biforama na najvišoj etaži i pokriven osmerokutnim tamburom i piramidalnim krovom. Među pučkim kućama staroga grada ističu se brojne renesansne i barokne patricijske palače, među kojima je glasovita renesansna palača obitelji Scampicchio iz 15. st., pretorska palača iz 1555. s renesansnim biforama te barokne palače Franković-Vlačić, Manzini, Negri i Battiala-Lazzarini iz 17. i 18. st. Gradsko je kazalište izgrađeno 1843., a nastalo je pregradnjom fontika za žito iz 1539. godine.

U 18. st. grad se širi na negdašnje predgrađe gdje se oko današnjega glavnoga

gradskog trga postupno uobličuje nova četvrt (Crč ili Borgo). Trg s istočne strane okružuje mletačka rondela, s južne gradska loža iz 1662., koja je 1777. obnovljena kao trijem na vitkim stupovima, a sa zapadne je strane velika zgrada gradske općine iz 1900. Izvan negdašnjih gradskih bedema smještene su tri manje crkve: Sv. Marije Magdalone iz 14. st. te Sv. Antuna i Sv. Marije od Zdravlja iz 15. st. s vrijednim slikama Antonija Moreschija [5, 7, 11, 12].

Iz Labina je Matija Vlačić Ilirik, protestantski teolog, crkveni povjesničar, filolog i začetnik hermeneutike, ali i jedan od najobrazovanijih intelektualaca svoga doba

Osim po povijesnoj jezgri i rudnicima, Labin je također poznat i kao rodno mjesto Matije Vlačića Ilirika ili na lat. Matthiasa Flaciusa Illyricusa (1520.-1575.), protestantskog teologa, crkvenog povjesničara i filologa te začetnika hermeneutike (tumačenja pisanog zapisa). Bio je profesor hebrejskog i grčkog jezika u Wittenbergu gdje se i povezao s prvacima reformacije. Nakon Lutherove smrti postao je vođa "flacijanista" koji su se borili protiv pape, cara i pomirljivih protestanata. Bio je potom profesor u Jeni i crkveni superintendant Tiringije, ali se onda seli u Regensburg, zatim kao prognanik živi u Antwerpenu i Strasbourgu i na kraju u bijedi umire u Frankfurtu na Majni.

Napisao je gotovo dvjestotinjak radova, uglavnom na latinskom jeziku. Među najpoznatijim su mu djelima *Katalog svjedoka istine* (*Catalogus testium veritatis*) gdje navodi brojne preteče reformacije, a bio je začetnik i jedan od glavnih urednika i pisaca monumentalne crkvene povijesti (*Ecclesiastica Historia*), prve tiskane i kritički obrađene povijesti crkve do 1300. Napisao je i *Ključ Svetog pisma* (*Clavis Scripturae sacrae*) – prvi enciklopedijski i hermeneutički rječnik *Biblije*. U rukopisu su ostali etimoni (iskonski oblici) za četiri "glavna"

jezika: grčki, latinski, njemački i "ilirski". Vlačić je s ponosom isticao svoje podrijetlo, a zavičaja se sjećao s posebnom toplinom, o čemu rječito govori i njegova često isticana izreka: "Istria mia dulcissima patria" (Istra moja najslađa domovina).

Od ostalih poznatih Labinjana valja svakako istaknuti Josipa Belušića (1847.-?), izumitelja prvoga električnog brzinomjera koji je mjerio brzinu i stajanje vozila odnosno trajanje vožnje i stajanja te broj putnika i vrijeme njihova silaska i ulaska. U Labinu je rođena i Giuseppina Martinuzzi (1844.-1925.), istarska učiteljica, spisateljica i revolucionarka te jedna od prvih zastupnica socijalizma i ženskih prava.

Danas je Labin grad s petnaestak manjih naselja i s ukupno 11.642 stanov-

nika. Među njima je najviše Hrvata (62,5%), ali i relativno mnogo regionalno opredijeljenih (17,6%). (nastavit će se)

IZVORI

- [1] Marušić, B.: *Varia archaeologica secunda*, Histria Arhaeologica (1994.), 24., str. 33-70
- [2] Višnjčić, J.: *Žminj – kaštel*, Hrvatski arheološki godišnjak 6 (2009), str. 419-421.
- [3] Šonje, A.: *Žminj i Žminjščina*, Katedra Čakavskog sabora, Žminj, 1976.
- [4] Šonje, A.: *Bizant i crkveno graditeljstvo u Istri*, Izdavački centar Rijeka, Rijeka, 1981.
- [5] Mohorovičić, A.: *Utvrđeni gradovi i kašteli sjevernog Jadrana*, Izdavački centar Rijeka, Rijeka, 1997.
- [6] Vučić Šneperger, B.: *Crkva Sv. Marijina navještenja u Svetvinčentu*, Prostor, 3 (1995), 2, str. 335-358
- [7] Foscan, L.: *I castelli medioevali dell'Istria*, Edizioni Italo Svevo, Trst, 1992.
- [8] Marušić, B.: *Istra i sjevernojadranski prostor u ranom srednjem vijeku*, katalog izložbe, Arheološki muzej, Pula 1995.
- [9] Marušić, B.: *Materijalna kultura Istre od 9. do 12. stoljeća*, Izdanja Hrvatskog arheološkog društva (1986.), 11., str. 107-124
- [10] Klen D.: *Arhivske vijesti o nekim kulturnim spomenicima Barbana i Raklja*, Bulletin, 12 (1964), 3, str. 19-33
- [11] Foscan, L.: *Potre e mura delle città, terre e castella della Carsia e dell'Istria*, Rovinj-Trst, 2003.
- [12] Ivetac, J.: *Korijeni istarskih gradova*, Josip Turčinović, Pazin, 2002.

CASTELLI IN THE SOUTHEASTERN PART OF CENTRAL ISTRIA AND LABIN AREA

In this presentation of Istrian castelli, from which numerous picturesque central Istrian towns have emerged, we have come to fortified settlements situated in the southeast of Istria and in Labin area. The article starts with a small town of Žminj, which is a known Glagolitic centre famous for its frescos. The nearby town of Svetvinčent, formed on the sloping terrain near the plain, has a big impressive castellum in the very centre of the town. It is considered by many as Croatia's most beautiful example of planned urbanism. This Istrian town is also famed for its frescos. Ruins of the old Gočan can be found somewhat more to the east, and the picturesque town of Barban is located

at the half way point between Žminj and Labin areas. It is also a known Glagolitic centre and, in recent times, it is also well known for the annual event called the ring race, an Istrian alternative of the Sinj tilting at ring competition. The presentation continues with two smaller fortifications, namely Sveti Ivanac nad Rašom and Šumber, and the article ends with an overview of the historic town of Labin, perched on the limestone hill above Podlabin, which is a modern town formed during coal mine exploitation activities. Labin abounds in old and historic buildings, and is also famous as the birthplace of one of the best known protestant writers – Matija Vlačić Ilirik.